

Anna Janicka

Katedra Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0003-0289-3706

**ELIZA ORZESZKOWA I LUDWIK ZAMENHOF:
FENOMEN LUDZI I MIEJSC
(GRODNO – BIAŁYSTOK)**

I

W historii kultury polskiej i europejskiej wiele jest postaci, dla których celem życia stało się łączenie ludzi poprzez różnorodne rodzaje i formy twórczości. W świecie narastających podziałów, napięć, animozji, w jakie obfitowały stulecia XIX i XX, taka aktywność zmierzająca do budowania pomostów między ludźmi wydaje się szczególnie godna nie tylko propagowania, lecz również głębszego badania. Emblematycznymi postaciami tego rodzaju są z pewnością: polska pisarka z Grodna Eliza Orzeszkowa (1841–1910), autorka klasycznych dzieł literatury polskiej, takich jak *Marta* (1873), *Nad Niemnem* (1888), *Dwa bieguny* (1893), *Gloria victis* (1910), oraz dr Ludwik Zamenhof (1859–1917), podziwiany na świecie jako twórca języka esperanto, lecz również autor tekstów, które choć mniej znane zasługują na pogłębioną analizę. Są to przede wszystkim: *Hilelizm. Projekt rozwiązania kwestii żydowskiej* (1901) *Homaranizm* (1913), *Dogmaty hilelizmu* (1906).

Obie postaci wyrosły z konkretnych uwarunkowań społecznych i historycznych. Starsza od Zamenhofa o osiemnaście lat Orzeszkowa przyszła na świat w drobnoszlacheckiej rodzinie polskiej. Kiedy Zamenhof wkraczał w dojrzałość i publikował swoje pierwsze teksty, Eliza miała za sobą trudne doświadczenia powstania styczniowego i niefortunnego związku małżeńskiego z powstańcem i zesłańcem Piotrem Orzeszko¹. Nade wszystko zaś trzeba podkreślić, że wyrastała w świecie, w którym – w Miłkowszczyźnie, w Grodnie – wielokulturowość i wieloreligijność była czymś naturalnym, oczywistym, powszechnym. Doskonale zna-

¹ Patrz: M. Żmigrodzka, *Orzeszkowa: młodość pozytywizmu*, Warszawa 1965; E. Jankowski, *Eliza Orzeszkowa*, Warszawa 1964; *Kalendarium życia i twórczości Elizy Orzeszkowej*, t. 1–3, opr. I. Wiśniewska, Warszawa 2014; S. Musijenko, *Od Kolegium Redakcyjnego*, w: *Eliza Orzeszkowa: pamięć kultury. Studia i głosy*, red. J. Ławski, S. Musijenko, Białystok – Grodno 2019.

ła świat białoruski, żydowski, rosyjski, czemu dała wyraz w klasycznych dziełach: *Elim Makowerze* (1875), *Meirze Ezołowiczu* (1878), *Dziurdziach* (1885), *Nizinach* (1885), *Chamie* (1888). Świat białoruski i świat żydowski znalazły na kartach jej powieści swego zaangażowanego ideowo adwokata, propagującego idee postępu, pracy u podstaw, dobroczynności, edukacji, słowem: idee pozytywizmu.

Orzeszkowa bynajmniej nie idealizowała prezentowanych światów: pokazywała namiętności, konflikty, dylematy reprezentantów różnych etnosów, religii, języków i postaw ideowych. Była jednak pisarką realistycznej głębi, niedomówienia i aluzji, która otwierała przed czytelnikiem głębsze, już symboliczne znaczenia ewokowanej rzeczywistości. Gdy uwolniła się z ograniczeń tendencyjności, pod znakiem której rozwijała się jej młodzieńcza twórczość, mogła spojrzeć na swoich bohaterów okiem realistki, która wiernie odmalowuje nie tylko portrety ludzi, ale zapisuje ich język, będący mieszaniną białoruskiej gwary i polszczyzny:

Z pochyloną głową i zgiętymi plecami, chłop ten niemłody już i szczupły, ale jeszcze silny i czerstwy, był to jeden z najzamożniejszych i najroztropniejszych gospodarzy Suchej Doliny, właściciel tej chaty, a zwał się Piotr Dziurdzia. (...) A przed wrotami dziedzińca baby gadały wciąż, krzyczały, gestykułowały; ta i owa z ferworu wielkiego aż przysiadła czasem ku ziemi, albo rękoma uderzała o policzki i plecy sąsiadek, które, odwracając się, śpiesznie ją odpychały i dalej swoje prawić zaczynały, aż do utraty tchu, aż do podniesienia głosów ku najwyższym i najprzeróżliwszym dźwiękom ludzkiej krtani. Takim to właśnie głosem jedna z nich, ku dziedzińcowi chaty zwracając się, zawołała:

– Pietruk! hej Pietruk! skończysz ty kiedy czy nie? A to słońce zajdzie i psy nie ludzie po polach chodzić będą!

– Pora *idźci* (iść), dalibóg pora! – chórem powtórzyło kilka piskliwych kobiecych głosów.

Inne dodały.

– Czy wam nie wstyd, Pietruk, tak marudzić? Oj! *muszczyzna* (mężczyzna), niby to silny! A baba *prędzěj*-by tych trzasek naszczepiła jak on... gospodarz wielki!²

Tak mówią nadniemeńscy ludzie pisarki. Spojrzenie Orzeszkowej jest równocześnie realistyczne, ale i empatyczne, krytyczne, czasem satyryczne, choć bywa także naładowane dydaktyzmem, moralistyką, która wszak gaśnie w najlepszych jej dziełach, ustępując miejsca ewokacjom złożoności i niejednoznaczności w opisie bohaterów i świata. Orzeszkowa przechodzi drogę od sceptycyzmu religijnego, właściwego refleksji młodej pozytywistki, przeżywającej też kryzys egzystencjalny, do postawy religijnej, metafizycznej otwartości, naznaczonej jednak indywidual-

² E. Orzeszkowa, *Dziurdziowie*, Warszawa 1888, s. 5, cyt. za: <https://wolnelektury.pl> [dostęp: 3.03.2022].

alizmem, piętnem pisarskiej osobności. Jedną z cech ją wyróżniających jest umiejętność wyrażenia doznania melancholii³. Opisując świat dookolny, XIX-wieczny, obserwowany z grodzieńskiego centrum, pisarka daje głos wszystkim uczestnikom wielkiego spektaklu życia: Polakom, Białorusinom, Żydom, prawosławnym, katolikom, chłopom i szlachcie, zaborcom i tutejszym, „obcym” i „swoim”. Jest naraz realistką i symbolistką w najdojrzałych pracach, co tak celnie wychwytywali w swych pracach o niej badacze białoruscy: polonistka Swietłana F. Musijenko⁴ oraz znakomity białoruszenista śp. prof. Ihar W. Żuk (1957–2017)⁵. Orzeszkowa buduje więc taki świat, do którego chętnie przyznają się wszyscy mający w nim swoje miejsce, jak Polacy, Żydzi i Białorusini, lub szukający ethosu literackiego, który by służył „przełamywaniu (...) granicy kultur” nie tylko „na obszarze dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego”⁶.

Ludwik Zamenhof wyrasta z wnętrza białostockiej, żydowskiej społeczności, oddalonej tylko osiemdziesięciokilometrową barierą odległości od Grodna; barierą, która w roku 2022 stała się – dosłownie i metaforycznie – nieprzekraczalna. Jak głosi niemal zmytyzowany przekaz, to właśnie białostockie obserwacje dziecka (miał 10 lat, gdy napisał dramat *Wieża Babel, czyli tragedia białostocka w pięciu aktach*) i młodzieńca (w wieku 13 lat w 1873 roku wyjedzie z rodzicami do Warszawy)⁷ pchnęły go do myśli o stworzeniu ponadnarodowego języka, który łączyłby ludzi ponad barierami ras, nacji, religii oraz uprzedzeń z nich wynikających. Po studiach medycznych w Moskwie, Warszawie i Wiedniu w latach 1893–1897 zamieszkał Zamenhof w Grodnie, gdzie prowadził praktykę lekarską i działał na rzecz lokalnej społeczności:

Zamenhof nie zachował przyjemnych wspomnień z lat spędzonych w Grodnie. Główną przyczynę upatrywać można w tym, że nie udało mu się w znaczący sposób poprawić sytuacji materialnej swojej rodziny. W 1905 roku zanotował: „Grodno było tak biedne, że okulista żadną miarą nie zdołałby tam zwiększyć swych dochodów”.

³ Zob. A. Mazur, *Pod znakiem Saturna. Topika melancholii w późnej twórczości Elizy Orzeszkowej*, Opole 2010.

⁴ Por. *Tworząca Elizy Ażeški i belaruskaa kultura*, pod red. S. F. Musijenki, Grodno 2002; *Eliza Ażeška u estetyčnoj prastory slavanskih krain*, pod red. S. F. Musijenki, Mińsk 2013.

⁵ I. V. Żuk, *Kantrapunktavaa prastora „Nizin” ak gistorya slapoga padmanu*, w: *Eliza Orzeszkowa: pamięć kultury...*, dz. cyt., s. 229–240. N. Čukičova, *In memoriam: Igar Żuk (13.06.1957 – 30.06.2017)*, „Studia Białorusnistyczne” 11(2017), s. 383–386.

⁶ T. Bujnicki, *Pogranicze etniczne i kulturowe w „powieściach chłopskich” Elizy Orzeszkowej („Niziny” – „Dziurdziowie” – „Cham”)*, w: tegoż, *Na pograniczach, kresach i poza granicami. Studia*, opr. tekstu i red. M. Siedlecki i Ł. Zabielski, Białystok 2014, s. 173–174.

⁷ Zob. Z. Romaniuk, *Ludwik Zamenhof – nieznanne szczegóły białostockiego życiorysu*, „Studia Podlaskie”, T. XII, Białystok 2002, s. 291–300.

Mieszkańcy Grodna nie zapomnieli o pobycie Ludwika Zamenhofa w ich mieście, choć mieszkał on tutaj zaledwie kilka lat. Do dnia dzisiejszego trwa pamięć o jego działalności na rzecz miasta i mieszkańców. Od 1983 roku w Grodnie działa klub miłośników esperanto pod nazwą Espero-Nadzieja. W 1985 roku Towarzystwo Naukowe Historyków Medycyny w Grodnie zorganizowało sesję jubileuszową z okazji 125-lecia urodzin Ludwika Zamenhofa. W domu nr 5 przy obecnej ulicy Kirowa, w którym niegdyś mieszkał razem z rodziną, w 1991 roku umieszczono tablicę pamiątkową. W latach 1991 i 1993 w Grodnie odbyły się międzynarodowe konferencje esperantystów⁸.

Przed wyjazdem do Grodna opublikował Zamenhof pod pseudonimem Dr. Esperanto w 1887 roku podstawy gramatyki nowego języka w książce *Język międzynarodowy. Przedmowa i podręcznik kompletny* (Warszawa 1887, 40 s.). Język esperanto, choć rozpowszechniony na całym świecie, stał się symbolem postawy otwartości, pomimo że nie stał się powszechnie używanym językiem ludzkości (mówi nim na świecie od stu tysięcy do dwóch milionów ludzi).

W obu przypadkach – Orzeszkowej oraz Zamenhofa – wielokulturowość staje się zatem impulsem do budowania intelektualnych światów, które otwierałyby nas ku inaczej mówiącym, posiadającym własne kultury innym ludziom. Postawa taka nie jest ani łatwa, ani wygodna. Wspominając w 1907 roku kluczowy moment, gdy decydował się zaprezentować ideę esperanta światu, Zamenhof przyznawał, iż przekraczał pewien próg. Sam był przecież pełen obaw, także tych związanych z własnym pochodzeniem:

Jak pan zapewne wie, zeszłego lipca minęło właśnie dwadzieścia lat, odkąd esperanto zostało uznane za własność publiczną. W 1878 roku udało mi się zbudować neutralny język na podstawie romańsko-teutońskich korzeni współczesnej Europy. Ale przez pięć czy sześć lat zachowywałem ten pomysł dla siebie, obawiając się, że jako Żyd mogę ściągnąć na siebie kpiny i prześladowanie za przedwczesną publikację tak śmiałego projektu. To właśnie dlatego moja pierwsza broszura zatytułowana *Język międzynarodowy* ukazała się – po kilku nieudanych próbach znalezienia wydawcy – dopiero w 1887 roku. Była podpisana „Doktoro Esperanto”, czyli „Doktor Mający Nadzieję”, i tak oto język zaczął być znany jako esperanto. Oczywiście, byłem pełen niepokoju [*perplexed*], zanim w końcu zdecydowałem się na ten krok. Czuję, że stoję przed Rubikonem. Po ukazaniu się publikacji wycofanie się nie byłoby możliwe, a wiedziałem, jaki jest los lekarza, zależącego od publiczności, gdy uznaje go za fantastę czy człowieka, który zajmuje się drugorzędnymi sprawami. Ryzykowałem cały przyszły spokój umysłu i utrzymanie, zarówno moje, jak i mojej rodziny, lecz nie

⁸ F. I. Ignatowicz, *Medyczna i społeczna działalność Ludwika Zamenhofa w Grodnie w latach 1893–1897: przyczynek do życiorysu*, przeł. A. Kędziorek, „Medycyna Nowożytna” 1998, z. 5/2, s. 131. Autor cytuje Zamenhofa za: T. Wiśniewski, *Ludwik Zamenhof*, Białystok 1987, s. 76.

mogłem porzucić tej idei, która pojawiła się w moim umyśle i w mojej krwi – i przekroczyłem Rubikon⁹.

O ile obawy Zamenhofa okazały się w odniesieniu do esperanto raczej bezzasadne, o tyle jego projekty reform wewnątrz samego świata żydowskiego, takie jak hilelizm i homaranizm¹⁰, nie bez podstaw oceniono jako szlachetne, ale utopijne projekty marzyciela i racjonalisty:

Według jego deklaracji – i to należy wyraźnie podkreślić – homaranizm nie miał zastąpić innych religii, lecz być jedynie czymś w rodzaju uniwersalnej nakładki na istniejące systemy religijne, umożliwiającej pokojową koegzystencję i religijne braterstwo, podobnie jak esperanto (...), miało być tylko językiem pomocniczym obok, a nie zamiast języków narodowych. Przyjęcie zarówno homaranizmu, jak i esperanta miało odbywać się na zasadzie dobrowolności¹¹.

Nie wnikając w tym miejscu w ideowe przemiany, metamorfozy postaw Orzeszkowej i Zamenhofa, warto podkreślić, iż oboje wyrastali z rzeczywistości wielokulturowej, wieloetnicznej i wieloreligijnej. Być może tworzyli utopie, ale

⁹ *Esperanto a idealy żydowskie. Wywiad z dr. Zamenhofem dla „Jewish Chronicle”, 6 września 1907*, s. 16–17, rozmawiał Isidore Harris, cyt. za: *Ludwik Zamenhof wobec „kwestii żydowskiej”, wybór źródeł*, oprac. A. Jagodzińska, oprac. merytoryczne *Zarysu gramatyki języka nowożydowskiego (żargonu)* E. Geller, przekład A. Jagodzińska, A. Kazuń, Kraków–Budapeszt 2012, s. 171–172.

¹⁰ L. Zamenhof, *Hilelizm. Projekt rozwiązania kwestii żydowskiej*, Warszawa 1901 (w języku rosyjskim), cyt. za: *Ludwik Zamenhof wobec...*, dz. cyt., s. 231:

„Z tego, co zostało powiedziane powyżej, wynika już zupełnie jasno, czym jest hilelizm. Jest to ta sama religia mojszeszowa, którą wyznają talmudyści i karaimowie, lecz tłumaczona nie według litery słów Mojszesza, ale według ich *ducha*. Ponieważ jednak duch religii mojszeszowej jest czymś nieuchwytnym, rozproszonym po całej Biblii, i mógłby być przedmiotem rozmaitych sprzecznych interpretacji, hileliści powinni jasno wyrazić tego ducha w postaci kilku precyzyjnych zasad i formuł, na których cała hilelistyczna religia będzie się opierać. Zasady te, zawierające w sobie całą istotę hilelizmu, są następujące:

1. Odczuwamy i uznajemy istnienie wyższej Siły rządzącej światem i siłę tę nazywamy Bogiem.
2. Bóg włożył swoją pracę w serce każdego człowieka w postaci sumienia. Dlatego słuchaj zawsze głosu swojego sumienia, gdyż jest to niemilknący nigdy głos Boga.

3. Istota wszystkich prac danych nam przez Boga wyraża się w sformułowaniu: kochaj bliźniego swego i postępuj z innymi tak, jak chciałbyś, żeby inni postępowali z tobą, i nigdy, ni jawnie, ni skrycie, nie dopuszczaj się postępów, o których twój głos wewnętrzny powiada, że nie podobają się Bogu. Wszystkie zaś pozostałe nauki, które możesz kiedykolwiek usłyszeć od swych nauczycieli i przywódców i które nie zawierają się w tych trzech kardynalnych punktach religii, stanowią jedynie ludzkie komentarze, które mogą być prawdziwe, ale mogą być także błędne”.

¹¹ A. Jagodzińska, *Od hilelizmu do homaranizmu. O religijnym i narodowym uniwersalizmie Zamenhofa*, w: *Ludwik Zamenhof wobec...*, dz. cyt., s. 201.

budowanie utopii jest jedną z najpiękniejszych odpowiedzi człowieka na dramat podziałów, niesprawiedliwości i wykluczenia wciąż istniejący w realnym świecie.

Utopia Orzeszkowej pozostała bytem czysto literackim, komplikującym się tym bardziej, im starsza i dojrzała była pisarka. Utopie Zamenhofs wprawdzie próbował on wcielić społecznie, ale stopień idealizmu, który zawierały, czynił je niemożliwymi do powszechnej implementacji. I Orzeszkowa, i Zamenhof pozostają symbolami idealizmu, który łączy rozłączonych, dzielących się i zwaśnionych. Realistyczna obserwacja podziałów prowadzi ich do progu idealistycznego przekroczenia. Takich przekroczeń wciąż potrzebujemy.

II

Projekt, którego wynikiem jest przedłożona monografia, powstał w wyniku wieloletniej współpracy białostockiego i grodzieńskiego środowiska filologicznego. W 2018 roku Grodzieński Państwowy Uniwersytet im. Janki Kupały we współpracy z Uniwersytetem w Białymstoku złożył wniosek zatytułowany „Preservation of Eliza Orzeszkowa’s and Ludwik Zamenhof’s historical and cultural heritage in Grodno and Białystok” w konkursie organizowanym w ramach programu Unii Europejskiej „Cross-border Cooperation Programme Poland – Belarus – Ukraine 2014–2020”. Przyznany w tymże 2018 roku przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej grant został po dwuletniej analizie przez stronę białoruską uruchomiony w roku 2020, a więc nastąpiło to już w czasie pandemii i nasilających się napięć międzynarodowych, utrudnień w podróżowaniu. Zmusiło to wnioskodawców białoruskich i polskiego współwykonawcę do przeformułowania niektórych założeń projektu.

W trakcie jego realizacji (w wyjątkowo niesprzyjających warunkach zewnętrznych) udało się, mimo wszystko, zrealizować kilka ważnych celów.

W Grodnie ustawiono dziesięć trójjęzycznych tablic (po białorusku, polsku i angielsku) informujących o miejscach związanych z życiem Orzeszkowej.

Udało się wydać również w trzech językach booklet zatytułowany *Eliza Orzeszkowa, Ludwik Zamenhof: ludzie, którzy łączą kultury*¹².

Przeprowadzono *online* panel z udziałem studentów i licealistów zatytułowany „Eliza Orzeszkowa i Ludwik Zamenhof. Pogranicza i świat: przekroje i spojrzenia” (Białystok – Grodno, 10 września 2021 roku).

¹² *Eliza Orzeszkowa, Ludwik Zamenhof: ludzie, którzy łączą kultury*, tekst A. Janicka, G. Dawidowicz, opr. językowe A. Alsztyński, D. Piechota, opr. graf. A. Worowska, fot. A. Worowska, M. Gacko, S. Morozow, W. Karniałuk, red. G. Dawidowicz, A. Janicka, H. Nielepko, Białystok 2021.

Wreszcie w formule *online* zorganizowano Międzynarodową Konferencję Naukową „Eliza Orzeszkowa i Ludwik Zamenhof w przestrzeni estetycznej pogranicza” (Grodno – Białystok, 22–23 października 2021 roku)¹³.

Książka nasza jest wynikiem obu wymienionych spotkań: panelu i sesji. Zapewne po raz pierwszy prezentuje analizy twórców, których do tej pory nie łączono ze sobą, a którzy w wyrazisty sposób symbolizują dziś wielokulturowość Grodna i Białegostoku. W przygotowanie wszystkich wymienionych działań zaangażowani byli badacze z Grodzieńskiego Państwowego Uniwersytetu im. Janki Kupały, z którymi ośrodek białostocki kooperował od lat 90. XX wieku: doc. dr Helena Nielepko, dr hab. Swiatłana Hanchar, doc. dr Helena Bilutenko. Projektem kierował doc. dr Wital Karnialuk. Ze strony polskiej projekt koordynowała dr hab. Anna Janicka, prof. UwB we współpracy z dr Grażyną Dawidowicz (VIII LO w Białymstoku) i prof. Jarosławem Ławskim.

Spiritus movens projektu i wieloletniej współpracy była i tym razem – jak od kilkudziesięciu lat – Pani prof. Swietłana F. Musijenko, grodzieńska polonistka, od 2019 roku mieszkająca w Mińsku.

Gościące podziękowania zechcą przyjąć osoby, bez których wsparcia przygotowanie niniejszej publikacji nie byłoby możliwe: dr Anna Alsztyński, mgr Ewa Frymus-Dąbrowska i redaktor Mariusz Śliwowski z Wydawnictwa Prymat w Białymstoku. Redaktorzy dziękują Działowi Badań Filologiczno-Bibliograficznych Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego za organizacyjne wsparcie grantu, jego części panelowej. Pomimo okoliczności i dylematów epoki, projekt – stosownie do czasu, w jakim był realizowany – został doprowadzony do końca, za co podziękowania należą się wszystkim Uczestnikom, Wykonawcom i Autorom prac z niniejszego tomu. Przyszło nam, czego mieliśmy świadomość, działać w czasie niezwykłym i niepokojącym.

III

Trudno ukryć, iż gdy w 2018 roku składaliśmy wniosek o wsparcie realizacji projektu, którego celem było „przekraczanie granic”, „pokonywanie barier”, informowanie, badanie i popularyzacja wyników badań, świat wyglądał zupełnie inaczej niż w pandemicznym roku 2020, w naznaczonym niepokojami roku 2021 i już wojennym roku 2022. Mamy tego świadomość. Jesteśmy jednak przekonani, publikując monografię, iż wyniki badań są trwalsze niż wszystko, co przynosi w danym czasie historia; co narzuca ten, a nie inny moment dziejowy.

¹³ Zob. A. Janicka, *Projekt transgraniczny „Ochrona dziedzictwa historyczno-kulturowego Elizy Orzeszkowej i Ludwika Zamenhofa”: panel i konferencja naukowa w 2021 roku. Sprawozdanie*, „Bibliotekarz Podlaski” 1/2022, s. 379–386.

Uważamy, iż ważne – teraz i kiedyś – musi być dawanie świadectwa pamięci o ludziach, którzy łączyli ludzi, pamięci o tym, że my także jesteśmy spadkobiercami tego samego grodzieńsko-białostockiego świata, który zostawili nam Eliza Orzeszkowa i Ludwik Zamenhof.

Białystok, 5 marca 2022 r.

Bibliografia

- *Eliza Orzeszkowa, Ludwik Zamenhof: ludzie, którzy łączą kultury*, tekst A. Janicka, G. Dawidowicz, oprac. językowe A. Alsztyjniuk, D. Piechota, oprac. graf. A. Worowska, fot. A. Worowska, M. Gacko, S. Morozow, W. Karnialuk, red. G. Dawidowicz, A. Janicka, H. Nielepko, Białystok 2021.
- Janicka A., *Projekt transgraniczny „Ochrona dziedzictwa historyczno-kulturowego Elizy Orzeszkowej i Ludwika Zamenhofa”: panel i konferencja naukowa w 2021 roku. Sprawozdanie*, „Bibliotekarz Podlaski” 1/2022.
- *Eliza Orzeszkowa: pamięć kultury. Studia i głosy*, red. J. Ławski, S. Musijenko, Białystok – Grodno 2019.
- Ignatowicz F. I., *Medyczna i społeczna działalność Ludwika Zamenhofa w Grodnie w latach 1893–1897: przyczynek do życiorysu*, przeł. A. Kędziorek, „Medycyna Nowożytna” 1998, z. 5/2.
- *Ludwik Zamenhof wobec „kwestii żydowskiej”*, wybór źródeł, oprac. A. Jagodzińska, oprac. merytoryczne *Zarysu gramatyki języka nowożydowskiego (żargonu)* E. Geller, przekład A. Jagodzińska, A. Kazuń, Kraków – Budapeszt 2012.

Anna Janicka

*Department of Philological Interdisciplinary Studies
University of Białystok*

ELIZA ORZESZKOWA AND LUDWIK ZAMENHOF: PHENOMENON OF THE PEOPLE AND PLACES (GRODNO – BIALYSTOK)

Summary

This paper constitutes my original introduction to a volume on Eliza Orzeszkowa and Ludwik Zamenhof. I have stressed that the project, which resulted in the submitted monograph, was the result of many years of cooperation between the philological circles from Białystok and Grodno. In 2018, the Yanka Kupala State University of Grodno in cooperation with the University of Białystok submitted an application entitled “Preservation of Eliza Orzeszkowa’s and Ludwik Zamenhof’s historical and cultural heritage in Grodno and Białystok” in the competition organised within the framework of the European Union

programme “Cross-border Cooperation Programme Poland – Belarus – Ukraine 2014–2020”. The grant awarded in that year 2018 by the Ministry of Funds and Regional Policy, was finally launched in 2020 after a two-year analysis by the Belarusian side, thus at a time of the pandemic, escalating international tensions, and travel difficulties. However, several important objectives were nevertheless during its implementation (under extremely unfavourable external conditions). Ten trilingual information boards (in Belarusian, Polish and English) were placed in Grodno, near places related to Orzeszkowa’s life. A three-languages booklet entitled *Eliza Orzeszkowa, Ludwik Zamenhof: people who unite cultures* has also been published. An online panel was held with high-school and university students entitled “Eliza Orzeszkowa and Ludwik Zamenhof. Borderlands and the world: perspectives and views (Białystok – Grodno, 10 September 2021). Finally, an International Scientific Conference “Eliza Orzeszkowa and Ludwik Zamenhof in the aesthetic space of the borderland” was held online (Grodno – Białystok, 22–23 October 2021). This book is the fruit of the said panel and sessions. For the very first time, it presents analyses of artists who so far have not been linked together, and who today symbolise the multiculturalism of Grodno and Białystok.

Keywords: project, Eliza Orzeszkowa, Ludwik Zamenhof, Grodno and Białystok Universities, cross-border, multiculturalism.

ANNA JANICKA – dr hab., profesor Uniwersytetu w Białymstoku, związana z Katedrą Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych na Wydziale Filologicznym. Zainteresowania badawcze: literatura polska drugiej połowy XIX wieku, modernizm, twórczość Gabrieli Zapolskiej, kultura polska w jej związkach z kulturami Europy Wschodniej.

Współredagowała między innymi tomy: *Pogranicza, cezury, zmierzchy Czesława Miłosza* (Białystok 2012); *Żeromski. Tradycja i eksperyment* (S. I, Białystok 2013); *Starość. Doświadczenie egzystencjalne – temat literacki – metafora kultury* (t. 1–2, Białystok 2013); *Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet*, (S. I: *Perspektywa środkowoeuropejska*, red. A. Janicka, C. Fournier Kiss, M. Bracka; S. II: *Perspektywa polska*, red. A. Janicka, C. Fournier Kiss, B. Olech, Białystok 2019); *Pozytywiści warszawscy: „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876*, S. I: *Studia, rewizje, konteksty*, Białystok 2015, S. II: *Świat, Europa, Polska*, Białystok 2020.

Wydała monografie: *Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki* (Białystok 2013), *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”* (Białystok 2015), *Modernistka z Volin: pro tvorčist' Gabrieli Zapol's'koï: monografiâ* (Kiiw 2017). Edytorka [z Pauliną Kowalczyk] *Kwiatu śmierci. Powieści kryminalnej ze stosunków krakowskich w dwóch tomach* Gabrieli Zapolskiej (Białystok 2015).

Odnaczona Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Zaangażowana we współorganizowanie Olimpiady Literatury i Języka Polskiego na Białorusi (od 1997) i Łotwie (od 2012). Kierowała w latach 2014–2020 grantem NPRH na badania nad środowiskiem młodych pozytywistów warszawskich z kręgu „Przeglądu Tygodniowego” (1866–1876). W latach 2019–2020 ukazała się pod jej redakcją w ośmiu woluminach naukowa edycja publicystyki pozytywistycznej: „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876. *Teksty, analizy, komentarze*. Mieszka w Białymstoku.